

Hlatky Endre és 1944. október 15. ^[1]

Nyolcvan évvel ezelőtt, 1944. október 15-én olvasták be a magyar rádióban Horthy Miklós kormányzó kiáltványát (proklamáció) Magyarország háborúból való kilépéséről. A nyilatkozat beolvasásában kulcsszerepe volt Hlatky Endrének (1895–1957), aki 1944. szeptemberétől a Lakatos kormány államtitkára volt. 1944. október 16-án letartóztatták, és csak 1945. március 27-én szabadult Capri szigetén. 1945-től haláláig Rómában élt, ahol 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának volt irodavezetője. Ennek az irodának a levéltárában két dokumentum található tőle, amelyekben az 1944. október 15-i eseményekről írt.

Nyolcvan évvel ezelőtt, 1944. október 15-én olvasták be a magyar rádióban Horthy Miklós kormányzó kiáltványát (proklamáció) Magyarország háborúból való kilépéséről.^[1] A sikertelenül végződő kilépési kísérlet szereplői közül sokan megírták visszaemlékezésüket, amelyek alapján történészek rekonstruálták az eseményeket, feltárták azok hátterét és a sikertelenség okait.^[2] Lehet-e még erről valami újat mondani? Egy tavaly megjelent tanulmány azt igazolja, hogy igen.^[3] Erre vállalkozik ez az írás is, közzé téve egy fontos szereplő eddig még nem publikált visszaemlékezését.



[2]

Hlatky Endre.

Forrás: HU-KGY 2011.217.1.1.

A nyilatkozat beolvasásában kulcsszerepe volt Hlatky Endrének (1895–1957), korábbi nagyváradai főispánnak, aki 1944. szeptemberétől a Lakatos kormány államtitkára volt.[4] 1944. október 16-án letartóztatták, és csak 1945. március 27-én szabadult Capri szigetén.[5] 1945-től haláláig Rómában élt, ahol 1950-től a Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának volt irodavezetője.[6] Ennek az irodának a levéltárában két dokumentum található tőle, amelyekben az 1944. október 15-i eseményekről írt.[7] Az egyik egy háromoldalas sűrűn gépelt privát levél,[8] amelyet 1953. október 20-án írt az 1946-ban emigrált, Münchenben élő Tarnóczy Tibold hivatásos tűzértisztnek.[9] A másik egy 1954. november 5-én írt három oldalas német nyelvű, aláírásával hitelesített nyilatkozat, amelyben részletesen leírja az eseményeket és saját szerepét.[10] Az magától értetődő, hogy barátjának beszámolt életének erről a jelentős eseményéről. A kérdésünk az, hogy mi készítette a nyilatkozattételre?

Horthy Miklós, Magyarország egykori kormányzója, 1953-ban jelentette meg Emlékiratait – előbb németül,[11] majd magyarul –, amelyben az 1944. október 15-i eseményeknek is szentelt egy fejezetet.[12] Ezt követően bízta meg Hlatky Endrét a mű olasz nyelvű kiadásának intézésével.[13]

Hlatky a milánói székhelyű Garzanti kiadónak stílusosan 1954. október 15-én írt leveléhez mellékelte az olasz fordítást. Az olasz kiadás azonban csak 1956. január 1-jén jelent meg a római Corso kiadó gondozásában.[14] A kormányzó emlékiratát holland, angol, spanyol és francia nyelven is kiadták, sokszor tekintélyes kiadók.[15] Hlatky 1954-ben vette fel a kapcsolatot Heyde Skjold Koppenhágában élő dán kereskedővel.[16] Feltételezhető, hogy ez a kapcsolatfelvétel is az emlékiratok kiadása érdekében történt, mert a neki küldött leveléhez csatolta 1944. október 15-ről írt nyilatkozatát, amelyet másolatban Magyary Gyulának is elküldött, mivel a nyilatkozatban az ő titkos küldetéséről is említést tett.[17] Ez arra enged következtetni, hogy Hlatkyt két dolog készítette a nyilatkozat megírására. Egyrészt saját szerepének tisztázása, másrészt pedig Magyary Gyula titkos küldetése, ugyanis Horthy Emlékirataiban se róla, se Magyary Gyuláról nem tett említést.[18]



[3]

Magyary Gyula.

Forrás: Lantos Erzsébet

A kiugrási kísérlet legfontosabb szereplőit az események utáni első évtizedekben megszólaltató Carlile Macartney brit történész, aki Hlatkyval is készített interjút, Magyary Gyula missziójáról szintén nem tesz említést.[19] Ez alapján feltételezhető, hogy az interjúra Hlatkyval Horthy Emlékiratainak megjelenése előtt kerülhetett sor, amikor Hlatkynak még nem volt információja Magyary küldetéséről. Valószínű, hogy Magyary Gyula is Horthy Emlékiratainak megjelenését követően beszélt küldetéséről Hlatkynak. Ismeretes, hogy 1955-ben kezdte el visszaemlékezéseinek leírását német nyelven, amit nem fejezett be és tíz évvel később mondta azt magnóra.[20]

Macartney könyvében így jellemzi Hlatkyt:[21] „nemeslelkű, művelt, szerény ember, az irodalom támogatója, és maga is tehetséges költő.” Szerepéről a kiugrási kísérletben pedig így ír:[22] „ez a költő, remete, félnk, álmodozó, öregedő, félig rokkant férfi bizonyult az egyetlen magyarnak, aki a történelemnek ebben az eseménydús hat évében a németeknél gyorsabb volt.” Amikor Hlatky a nyilatkozatát írta, személyének ezt a pozitív értékelést nem ismerhette, mert Macartney könyve később jelent meg. Nyilatkozatában saját szerepével kapcsolatban a tényekre szorítkozik, azt nem értékeli és nem hasonlítja össze mások szerepével. Az események rekonstrukciója egyébként Macartneynél megegyezik Hlatky nyilatkozatában írtakkal, kivéve azt, amit Magyary Gyuláról írt. Ez is megerősíti a tényt, hogy beszélt vele. Az eseményekről megjelent későbbi visszaemlékezések alapján az is megállapítható, hogy Hlatky számos részletről nem tesz említést, olyanokról, amelyekről azok számoltak be, akik jelen voltak a Rádióban.[23]

Az események egyik fontos szereplője és tanúja Edelsheim–Gyulai Ilona, Horthy István özvegye volt, aki emlékirataiban részletesen ír Horthy nyilatkozatának közzétételéről, az október 14–15-i eseményekről, elsősorban arról, ami Horthy Miklós környezetében történt, ahol ő is jelen volt.[24] Magyary Gyula október 14-i fogadásáról azonban ő se tesz említést. Becsületesség és kötelesség című visszaemlékezését 1994 húsvétvasárnapján kezdte írni,[25] amikor Magyary Gyula küldetéséről csak „bizonytalan adatok álltak rendelkezésre”, biztosan csak azt lehetett akkor tudni, hogy azt hét kazettára vették fel. [26] Magyary küldetésének részletes története, a hét kazetta tartalma 2019-ben látott napvilágot. Ezen Magyary részletesen elmondta találkozását a kormányzóval, 1944. október 14-én este kilenc órakor, amikor átadta neki az Angol-Amerikai Főparancsnokság üzenetét, miszerint Magyarországnak fegyverszünetet kell kérnie az oroszoktól és a nyugati szövetségesek casertai főhadiszállásától is.[27] Horthy kifejtette neki, hogy az üzenet megkésélt, majd azt mondta: „örömmel veszem tudomásul, hogy ennyi érdeklődéssel van Magyarország felé az Angol-Amerikai Parancsnokság.”[28] Hlatky nyilatkozatában Magyary missziójának értékelése megegyezik azzal, amit Magyary Horthy reakciójáról írt: „A kilépés a világháborúból korábban el volt tervezve. 14-én előkészítették 15-ét.” Ez megerősíti azt, hogy Hlatky a nyilatkozatot azután írta, hogy Magyarytól információt kapott a küldetéséről.

Hlatky nyilatkozatáról összegzésül elmondható, hogy azzal Horthy Emlékirataiban írtakat kívánta kiegészíteni saját és Magyary Gyula küldetésének megörökítésével. Nyilatkozatának sorsa nem ismeretes: feltehetően feledésbe merült, mert az október 15-i események rekonstruálásában Horthy és Magyary október 14-i találkozásáról általában nem esik szó.[29]

A két dokumentumot jegyzetekkel tesszük közzé,[30] a német nyelvű nyilatkozatot saját fordításunkban.

Források

1. sz. dokumentum

Hlatky Endre levele Tarnóczy Tiboldnak (Róma, 1952. október 20.)

Az életem ekként alakult akkor: A miniszterelnökségen kifejezetten azért vállalkoztam az államtitkári hatáskör ellátására, mert a Kormányzó úr se,[31] Lakatos miniszterelnök[32] úr sem bízott szegény boldogult Kolosváry-Borcsa Miskában, abban a tekintetben, hogy a fegyverszüneti proklamációt a rádióban kellő időben ki tudja hirdettetni, anélkül, hogy abban a németek valamely indiszkréció révén megakadályoznák.[33] Mikor vállalkoztam a dologra[34] és a Kormányzó úrnál jelentkeztem még szeptemberben, erre igen jól emlékszem, a Főméltóságú úr igen erősen

kifejezésre juttatta bizalmatlan voltát Miska ellen, akit oláh embernek nevezett. Én megvédtem, szegény boldogult elődöm magyarságát,[35] mert abban nem kételkedtem, bár később konstatáltam, hogy a kelleténél sokkal nagyobb fokban elkötelezte magát a német vonalon. Hangsúlyoztam azt Őfőméltósága előtt, hogy bár Borcsa Miska a Borcsa családból származott és a Kolosváry névhez örökbefogadás útján jutott, de a névelemzés útjára ne lépjünk, mert akkor én magam, akinek családja Nyitramegye határszéli községből jött színmagyar területre 300 évvel ezelőtt, tót vagyok, vagy morva. Ezen nevetett, de igazat adott végül is nekem.

Október 15-én (19)44-ben eleget tettem a megbízatásomnak[36] és az értem jövő kormányzói autón reggel a kormányzóságra mentem a szöveg átvételére, amit promulgálnom kell majd a koronatanács után, amely tíz órakor kezdődött. A promulgációra egy órákor került a sor a rádióban a soros bemondó útján, akinek a nevére már nem emlékszem.[37] Hogy a rádiót megszálló németek és nyilasok délután már engem nem találtak ott, azt a sajtófőnök Haeffler Pistának[38] köszönhetem, aki Lakatos koholt parancsát továbbította hozzám, hogy azonnal jöjjen fel a miniszterelnökségre.[39] A miniszterelnökség a várban egy utólag egészen naivnak bizonyult védelmi intézkedés következtében állott, ahova 16-án hajnalba vonultak be a németek. Mindannyiunkat letartóztattak, akik ott bent voltunk és a délutáni órákban a gyorskocsi utcába vittek Beszkárt teherautókon a Pestvidéki törvényszék fogházába és börtönébe.[40]

Az irat jelzete: HU-PL-OMKM-MNB 2.5.724. (részlet)

2. sz. dokumentum

Hlatky Endre 1944. október 15. (német nyelvű feljegyzés)

Horthy Miklós, Magyarország kormányzójának fegyverszüneti kiáltványát 1944. október 15-én 13 órakor olvasták be a budapesti rádióban,[41] majd a kiáltvány közzététele után a Magyar Távirati Iroda kiadta a magyar szöveget az újságoknak és az idegennyelvű Hall táviró-rendszerrel[42] idegen nyelveken külföldre is.

Ezt a szöveget vittem a királyi várból a Rádióba, ahol ezt a kabinetfőnök[43] képviselőjétől kaptam meg.[44] Körülbelül fél órára volt szükségünk a fordításhoz.

Tudtam arról, hogy egy ilyen lépésre sor kerül.[45] Erről Lakatos Géza miniszterelnök tájékoztatott néhány héttel korábban, amikor felkért kormányába államtitkárnak, a közvélemény-, sajtó-, rádió- és propagandaszolgálat élére. Amikor kinevezésem után először találkoztam Horthy Miklós kormányzóval,[46] ő is azt mondta, hogy az én feladatom a közvélemény előkészítése a fegyverszünetre, mindkét eseménnyel kapcsolatban azt tudom megerősíteni, hogy a sajtó és a rádió addigi vezetője, dr. Kolosváry-Borcsa többé már nem „grata persona”[47] a német politikai, katonai és SS hatóságokkal való többirányú kapcsolata miatt.

A helyzet október elejére érlelődött meg. A kormányzó 15-dikére koronatanácsot hívott össze. A kormányban tudták, hogy a tűzszünetről lesz szó. A koronatanácsot olyan fontosnak tartották, hogy Lakatos miniszterelnök szükségesnek látta, hogy 14-én délután egy megbeszélést tartsanak, hogy azt előkészítsék.[48] Ezen az a 2 kormánytag, Reményi Schneller[49] és Jurcsek Béla,[50] akik nácibarátnak számítottak, nem vettek részt. Én sem voltam jelen ezen, mert a koronatanácson nekem se kellett részt vennem.[51]

Egy látogatás alkalmával megkaphattam volna a kabinetfőnöktől a tervezett kiáltvány aktuális szövegét, de nem akartam látni, mert az még nem a végleges szöveg volt. Szerettem volna azt is elkerülni, hogy egy indiszkréció esetében én vagy a munkatársaim 2 gyanúba keveredjünk. A kabinetfőnök csodálkozott, de tudomásul vette álláspontomat /ezen megbeszélés után jelentettem látogatásomat a miniszterelnöknek, aki úgy kommentálta a szöveget, hogy ismeri azt, de nem légedett, mert túl sok személyes dolog van benne megemlítve/.

Azon a vasárnap /X.15./ arra ébredtem, hogy a kabinfőnök telefonon felhívott. Megkért, hogy azonnal menjek be a kabinetirodába, mert a „szóban forgó ügy”-nek meg kell történnie a tanács után, és az ülésnek délelőtt 10 órakor el kell kezdődnie.[52] Azt mondtam, készen vagyok, de nagyon messze van a lakásom, és nincs autóm, mire megígérte, hogy a várból küld egy autót. Körülbelül 9 óra 15 perc lehetett, amikor jelentkeztem Ambrózy (kabinet)főnöknél. Azt mondta, minden a korábbi tervek szerint halad. A szöveget pedig a helyettesétől, Langsfeld Gézától fogom megkapni. Miközben erről beszélgettünk, belépett Tost (a kormányzó) szárnysegédje,[53] és közölte velünk a tragikus hírt, hogy Öfőméltósága fiát, az ifjabb Miklóst, hamis információval lecsalták a várból, miszerint Tito emberei Budapestre érkeztek, akik az ifjú Miklóssal akarták felvenni a kapcsolatot.[54] Horthy fia a helyszínre ment, ott az SS várta, megsebesült és elhurcolták, nem tudni hová.[55] Tost nagyon felindult és írt, ilyen helyzetben nem szabad tovább habozni, és azonnal ki kell lépni abból a szövetségből, amely Magyarországot a hitleri birodalomhoz köti.[56] Ambrózy megőrizte nyugalmát, bár ő is félt attól, hogy hogyan fogja fogadni a hírt az apa.

Elhagytam a várat és a miniszterelnökségre mentem, mert nem akartam a kabinetben várni, amíg megkaphatom a szöveget. Csak 11.30 után jöttem vissza. De egy keveset még akkor is várnom kellett. A koronatanács félbeszakadt, mert a kormányzó fogadta a német küldöttet, és tájékoztatta már őt a tényekről. Amint az utasítást Ambrózytól megkaptam,[57] elmentem a kormányzó katonai hivatalába, és fegyveres kíséretet kértem Lázár generálistól.[58] Ez kb. 15 katonából állt, akik 3 autóval és 2 motorral először az elnökséghez kísérték, majd az állami nyomdába, ahol 3 parancsot adtam a kiáltvány elkészítésére,[59] majd a rádióhoz mentem,[60] ahol a hivatalos sajtóügynökség szerkesztőségének a vezetője és a rádiótársaság vezérigazgatója várt,[61] akikkel korábban már tárgyaltam az ügyről.[62] Miután a szöveget lefordították idegen nyelvekre,[63] elmentem a műsorszórába, és ott az éppen szolgálatra kijelölt bemondó olvasta be a szöveget.[64] Az ismétlések után légiriadó miatt hirtelen egy leállítás következett be, de csak rövid időre.[65] Azt nem tudtam megítélni, hogy szabotázs miatt történt-e ez a leállítás.

Az SS X.16-án vett őrizetbe,[66] ami után 6-ig[67] maradtan börtönben Budapesten. Bécs-Danzig koncentrációs táborba, Stutthofba-Buchenwaldba-Dachauba stb. deportáltak, amíg Dél-Tirolban a német Wehrmacht az SS-től át nem vette a csoportunkat és nemsokkal ezután jöttek az USA katonák, akik Caprira vittek minket.[68] 104 nap után, augusztus végén jöttem Rómába, ahol hamarosan megismertem Mons. Magyary Gyulát, aki 1944. X. 14-én veszélyes repülő úton Rómából Szlovákián és Esztergomon keresztül jött Budapestre, és beszélt a kormányzóval is.[69]

Nem tudom kijelenteni, hogy a kormányzót a Mons. Magyaryval folytatott beszélgetés befolyásolta-e vagy sem. A kilépést a világháborúból már korábban tervbe vették. 14-én előkészítették 15-ét.[70] Az, hogy Öfőméltósága fiát elhurcolták, és nem kizárt, hogy megölték, két nagyon eltérő hatást kelthetett.[71] 1./ Egy felgyorsítást, ahogy azt Tost szárnysegéd vélte, 2./ vagy ellenkezőleg. De mivel nem volt késedelem, azt is feltételezhetjük, hogy a Mons. Magyary Gyulától kapott információk a kormányzót bizonyos mértékig megerősítették.

Róma, 1954. november 5.

von HLATKY Endre
Via della Pace, 20 – Róma[72]

Az irat jelzete: HU-PL-OMKM-MNB 2.6.150.

270 Hly de.
454.

Ordnung gab zur Arbeit wegen des Manifestes, und dann ging ich zum Radio, wo ich vom Leiter der Redaktion der amtlichen Presseagentur und vom Generaldirektor der Radiogesellschaft erwartet wurde mit denen ich die Sache schon früher besprochen habe. Nachdem der Text in Auslandssprachen übersetzt wurde, ging ich ins Sendehaus und dort wurde durch den eben in Dienst eingeteilten Speaker der Text vorgelesen. Nach Wiederholungen kam plötzlich eine Ausschaltung des Senders wegen Fluggefahr, aber nur für kurze Zeit. Ob diese Ausschaltung aus Sabotage geschah, konnte ich nicht behaupten.

Die SS hat mich am 16.X. in Gefangenschaft genommen und nachdem ich in Budapest in Gefängnis blieb bis 6.XII. wurde ich nach Wien-Danzig-Konzentrationslager Stutthof-Buchenwald-Dachau-etc. deportiert bis die deutsche Wehrmacht unsere Gruppe in Südtirol von der SS übernommen hat und bald darauf kamen die U.S.A. Soldaten die uns nach Capri brachten. Nach 104 Tagen, Ende August kam ich nach Rom, wo ich bald kennen gelernt habe den Mons. Julius von Magyary der am 14.X.1944 nach Budapest gekommen ist nach gefährlichem Flug aus Rom über Slowakei und Esztergom und auch mit dem Reichsverweser gesprochen hat.

Ich kann nicht behaupten ob der Reichsverweser durch das Gespräch mit Mons. Magyary beeinflusst war oder nicht. Das Austreten vom Weltkrieg wurde schon früher geplant. Am 14-ten vorbereitet für den 15-ten. Das der Sohn seiner Durchlaucht verschleppt und nicht ausgeschlossen getötet wurde, konnte zwei ganz verschiedene Wirkungen gehabt haben. 1./ Eine Beschleunigung wie der Flieger Offizier Tost gemänt hat, oder im Gegenteil. Da aber keine Verzögerung eingetreten ist kann man auch damit rechnen, dass der Reichsverweser in gewisser Masse auch durch den Informationen verstärkt war, die er vom Mons. Julius von Magyary bekam.

Rom, den 5. Nov. 1954.

Andreas von HLATKY
Via della Pace 20. - Roma -

-
- [1] SZABÓ MIKLÓS: A proklamáció napja a Sándor utcai palotában. *Jel-Kép*, 1982. 1. sz. 95–99.
- [2] UNGVÁRY KRISZTIÁN: *Kiugrás a történelemből. Horthy Miklós a világpolitika színpadán*. Bp., 2022, 7–11. Az általa használt források között szerepel többek között: BOKOR PÉTER: *Zsákutca. A Századunk sorozat interjúi*. Bp., 1985.
- [3] MÁTHÉ ÁRON: Nagyhatalmi hálóban, Töredékek 1944. október 15. háttéréhez és körülményeihez. In: *„Bátorság nélkül meddő a tudomány”. Tanulmányok Schmidt Mária tiszteletére*. Szerk. BACZONI DOROTTYA – ÖTVÖS ISTVÁN. Bp., 2023, 39–50.
- [4] Életrajza VICZIÁN JÁNOS: Hlatky Endre. In: *Magyar Katolikus Lexikon XVI*. Bp., 2013, 564. <https://lexikon.katolikus.hu/H/Hlatky.html> ^[5] (utolsó letöltés: 2024. november 5.)
- [5] Fogságának története HLATKY ENDRE: *A halál közelében. Hlatky Endre naplója 1944. október 16. – 1945. május 2.*, Budapest–Montreal, 2003. A szabadulás pontos dátumát egy Capri szigetét ismertető füzetbe jegyezte fel. HU-PL-OMKM-MNB 5.3.60.
- [6] NÉMETH LÁSZLÓ IMRE: A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának levéltára. In: *Levéltári szemle*, 2023. 1. sz. 51–62.
- [7] A több, mint nyolcezer oldalt tartalmazó levéltári anyagban található leveleiben nem kizárt, hogy más helyen is tesz említést az 1944. október 15-i eseményekről.
- [8] HU-PL-OMKM-MNB 2.5.724.
- [9] Tarnóczy Tibold, vitéz (1888–1964) hivatásos tűzértiszt, később vállalati műszaki igazgató. Lásd: NÉGYESSY LÁSZLÓ: *A Vitézi rendről*. II. kötet. Szeged, 1974, 310. (gépelt dolgozat, József Attila Tudományegyetem)
- [10] HU-PL-OMKM-MNB 2.6.150.
- [11] HORTHY, NIKOLAUS VON: *Ein Leben für Ungarn*. Bonn, 1953.
- [12] HORTHY MIKLÓS: *Emlékirataim*. Buenos Aires, 1953. A különböző nyelvű kiadások történetét lásd HOREL, CATHERINE: *Horthy*, Bp., 2017, 300–302. A tanulmányban a Torontóban, 1974-ben megjelent második kiadásra hivatkozunk.
- [13] Hlatky Endre levele a Casa Editrice Aldo Garzanti vezetőségének (Milano Via della Spiga 30.). Róma, 1954. október 15. HU-PL-OMKM-MNB 2.6.145.
- [14] NICOLA HORTHY: *Memorie (Una vita per l'Ungheria)*. Roma, 1956. Horel szerint a kiadó által készített fordítást Edelsheim-Gyulai Ilona, Horthy István özvegye gyengének találta. A kiadó rövidesen csődbe ment. HOREL: i. m. 301. Nyitva marad a kérdés, vajon a megjelent fordítás ugyanaz-e, amelyet Hlatky 1954-ben küldött Milánóba vagy egy teljesen másik?
- [15] HOREL: i. m. 301.
- [16] Victor Skjold Heyde (1905-1973) dán nagykereskedő, konzul. HELK VELLO: *Større private personarkiver, Rigsarkivet Og Hjaelpemidlerne til dets benyttelse IV.1*. København, 1984, 104. 6799. sorszám. <https://slaegtsbibliotek.dk/910633.pdf> ^[6] (utolsó letöltés: 2024. okt. 31.) A nyugati magyar emigráció által ismert személyiség volt, lásd a vele való levelezést Bakách-Bessenyei György irathagyatékában (HU-MNL-OL-P 2066).

[17] Hlatky Endre levele Magyar Gyulának Róma, 1954. november 12. HU-PL-OMKM-MNB 2.6.149. Magyar Gyulát 1924. április 24-én Innsbruckban szentelték az Esztergomi Főegyházmegye papjává. Filozófiai, teológiai, jogi és kánonjogi tanulmányainak végzését követően Rómában a Propaganda Fide Pápai Egyetem tanára és dékánja, a Sacra Rota ügyvédje, Apostoli Protonotárius, a Szent Péter-bazilika t.b. kanonokja, a Máltai Lovagrend Egyházi Tanácsosa volt. 1988. január 19-én Rómában hunyt el. Életrajza és titkos küldetésének története „*I was Francis Moly*”. *Magyar Gyula emlékezései egy titkos politikai–diplomáciai békemisszióra* (Magyar történelmi emlékek. Elbeszélő források). Szerk.: FEJÉRDY ANDRÁS. Bp., 2019. Hagyatékát, a magnószalagra mondott visszaemlékezésein kívül, unokahúga, Lantos Erzsébet 2024 közepén átadta az esztergomi Primási Levéltárnak.

[18] Lásd: Elfogatásom című fejezet HORTHY: i. m. 270–287.

[19] MACARTNEY, CARLILE A: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története*. I–II kötet. Bp., 2006. Az első angol kiadás 1957-ben (*October Fifteenth, A History of Modern Hungary 1929–1945*. címmel az Edinburgh University Press gondozásában), a második javított kiadás 1961-ben jelent meg. Ez utóbbi alapján készült a magyar kiadás. UNGVÁRY: i. m. 118. Az *Új Hungária* 1957. szeptember 20-i számában jelent meg egy méltatás a könyvről. (Z.G.): „Október tizenötödike”: „Macartny [sic!] professzor igaz és őszinte barátja nemzetünknek, sokáig élt és sokszor járt közöttük.” Az ismertető szerint a könyvben szereplő személyeket Macartney kivétel nélkül személyesen ismerte, velük hosszan eszmecsereket folytatott az időszerű kérdésekről. Amikor 1959-ben a professzort megtámadták, Kállay Miklós volt miniszterelnök ezt írta róla: „kevés ember van, akit oly nagyra becsülök, mint őt és az egész becsületes magyar emigráció és egykor majd az egész magyar nép hálás kell, hogy legyen neki könyvének megírásáért.” Kállay Miklós levele Dálnoki Veress Lajosnak, New York (?), 1959. november 4. HU-KGY 2022.1.42. 2. [Kállay Gyűjtemény, Nyíregyháza]

[20] „*I was Francis Moly*”... 28.

[21] MACARTNEY: i. m. II. 409.

[22] Uo. 504.

[23] Megérkezését követően bezáratta a Rádió kapuit. A beolvasott szöveg módosult Zimmer Ferenc szobájában. Telefonon a beolvasás előtt még beszélt Ambróczy kabinetfőnökkel. SZABÓ: i m. 97–98. A szöveg módosulásáról lásd még EDELSHEIM-GYULAI ILONA: *Becsületesség és kötelesség*. 1. kötet. Szerk. OCISOVAI GÁBOR. Bp., 2001. 313–315. A 313. oldal alján csillaggal megjegyzés: „A rádióban elhangzott kiáltványról több szöveg van forgalomban, amelyek részben eltérnek egymástól. Az eredeti viaszlemez eddig nem került elő (A szerk.)”

[24] EDELSHEIM-GYULAI: i. m.

[25] Uo.: i. m. 1. 9–11.

[26] A hét kazetta történetét lásd „*I was Francis Moly*”... 25–29.

[27] Uo. 136–139.

[28] Uo. 140.

[29] Említést tesz róla UNGVÁRY: i. m. 103.

[30] A 2. sz. dokumentumban számmal jelöltük az oldalak tördelését.

[31] T. i. Horthy Miklós.

[32] Lakatos Géza (1890–1948) vezérezredes, 1944. augusztus 29-től 1944. október 16-ig miniszterelnök. A sikertelen kiugrási kísérlet utána nyilasok letartóztatták. és Sopronkőhidán

börtönbe zárták. Megírta visszaemlékezéseit. Lásd: LAKATOS GÉZA: *Ahogy én láttam*. München, 1981.

[33] Kolosváry-Borcsa Mihály (1896–1946) 1938 szeptemberétől volt a miniszterelnökségi sajtóosztályának vezetője. 1939-től a Magyar Élet Pártjának országgyűlési képviselője. és az Országos Sajtókamara elnöke. A háború után a Népbíróság életfogytiglan tartó kényszermunkára, majd kötél általi halálra ítélte.

[34] Kinevezésének dátuma: 1944. szeptember 9. Lásd: *Budapesti Közlöny*, 1944. 206. sz. 1. Kinevezése Bethlen István javaslatára történt, akinek 1928–1931 között személyi titkára volt. HLATKY: i. m. 4.

[35] Utalás arra, hogy 1946-ban halálra ítélték. Feljegyezték róla, hogy „a baloldali könyveket követelte be és lefotóztatta magát a legelsőt személyesen vetve a tűzbe.” ZSINDELY FERENC: *Miniszter a frontvonalban. Zsindely Ferenc naplója 1941. február 25. – 1946. március 9.* Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: SZEKÉR NÓRA. Budapest–Pécs, 2024, 737.

[36] Részletesebben ír erről nyilatkozatában. Lásd itt a 2. sz. dokumentum. Naplójában 1944. novemberi budapesti kihallgatásáról azt írja: „kihallgatóm igen határozottan jelezte, hogy szerepem a kötelesség teljesítésének esete.” Később Stutthofban ismét kihallgatták, amiről azt írta: „De aztán kiderül annyi, hogy a kormányzó proklamációjával kapcsolatosan volt valami, amit talán nekünk tulajdonítanak.” HLATKY: i. m. 73 és 125.

[37] Tehát nem maga Hlatky olvasta be, mint ahogy az olvasható másutt. Például: ZSINDELY: i. m. 400. 824. jegyzet. Naplójában ezt írta „Már tudják rólam, hogy a magyar állam fejének proklamációját én tettem közzé, s abban az SS rendszer bukását is kimondtuk.” HLATKY: i. m. 416.

[38] Haeffler István (1898–1962) újságíró. Nevét egy f-el is írják.

[39] MACARTNEY: i. m. II. 506.

[40] HLATKY: i. m. 7. A levélben a továbbiakban leírja a letartóztatottak nevét és fogságának történetét a szabadulásig, végül helyzetét Rómában a levél írásakor.

[41] Hlatky a Gestapónál, 1944. október 16-án történt kihallgatásáról írja: „Szinte percről percre kellett elmondanom az október 15-i eseményeket, vagyis a vasárnap történetét.” HLATKY: i. m. 33.

[42] Helyesen: Hell. Az MTI naponta sugárzott híryanagának elnevezése. UNGVÁRY: i. m. 117. 2. jegyzet.

[43] Ambrózy Gyula (1884–1954), 1938-tól a kormányzó kabinetiroda helyettes vezetője, 1943-tól vezetője. A német megszállás után a kormányzó és a nácizmussal szemben álló körök összekötője. A nyilas hatalomátvétel során letartóztatták és Németországba hurcolták.

[44] Langsfeld Géza volt az átadó.

[45] Macartney szerint Hlatky azon kevés emberek egyike volt, aki tudta, hogy mi fog történni. MACARTNEY: i. m. II. 490.

[46] A találkozóról Hlatky bővebben írt az itt közölt 1. sz. dokumentumban.

[47] kívánatos (elfogadott) személy.

[48] „Lakatos államtitkára, Incze Péter [...] egyenként felhívta telefonon a megbízható minisztereket, és mindegyiküknek azt mondta, hogy menjen délután 4 órára Lakatos hivatalába egy fontos megbeszélésre, megfelelően öltözve, hogy utána a Kormányzóhoz is átmelessen, ha szükséges. Az üzenet nem tett utalást arra, hogy összejövétel lesz, ezért mindegyik miniszter, amikor megérkezett meglepődött, hogy gyakorlatilag majdnem teljes minisztertanácson vesz részt. MACARTNEY: i. m. II. 491. A 4. jegyzet szerint az erre vonatkozó információ Schell Péter belügyminisztertől származik.

[49] Reményi–Schneller Lajos (1882–1946) 1938-tól pénzügyminiszter, 1940. december 17-től 1944. január 11-ig gazdasági csúcsminiszter. A Hitlerrel való együttműködés meghatározó politikusa, a németek bizalmi embere. A Népbíróság halálra ítélte.

[50] Jurcsek Béla (1893–1945), 1942-től 1944-ig közellátási államtitkár. A német megszállás után a Szalasi-kormány bukásáig földművelésügyi miniszter. A szovjetek előli menekülés közben öngyilkos lett. Hlatky a nevét hibásan gépelte: Julcsek.

[51] Ezek szerint Hlatky az október 14-én tartott egyeztetésen és az október 15-én tartott koronatanácson nem vett részt.

[52] Ténylegesen 10.45-kor kezdődött Horthy fiának elrablása miatt. MACARTNEY: i. m. II. 501.

[53] Tost Gyula (1903^[7]–1944^[8]) katonatiszt, repülő alezredes, Horthy Miklós^[9] kormányzó szárnysegédje, Ambrózy Gyula^[10] mellett a Kiugrási Iroda^[11] vezetője. A kiugrási kísérlet kudarca után, a nyilas puccs másnapján öngyilkosságot követett el.

[54] „Október 14-én egy férfi, aki Tito tábornokaként mutatkozott be, megérkezett Bornemissza Eskü téri hivatalába, a Duna partján. Azt mondta másnap reggel 8 óra 30 perckor szeretne találkozni.” MACARTNEY: i. m. II. 499. Horthy megtiltotta neki, hogy elhagyja a palotát.

[55] „A németek mindent tudtak, Bornemissza irodája felett szobát béreltek, a házzal szemben lakó piarista szerzetesek azt mondták látták a testet elvinni zsákban.” MACARTNEY: i. m. II. 499–500. Horthy fiának elmondása elrablásáról EDELSHEIM–GYULAY: i. m. 1. 308–310.

[56] Horthy István felségének véleménye erről: „Mi értelme van ennek a Veessenmayer-kihallgatásnak? Ebből semmi jó nem származhat – ha a proklamációval magunk mögött úgyis minden hidat felégetünk, miért kell ezt bejelenteni? Szép korrekt eljárás, de gazemberekkel szemben nem kellene alkalmazni.” EDELSHEIM–GYULAY: i. m. 1. 311.

[57] „A terv október 14-én az volt: Úgy szervezték meg a dolgot, hogy a karcsú és könnyű járású Ilona asszony a szomszéd szobából hallgatja a beszélgetést, és amikor a lényeges szavak elhangzanak, jelt ad Ambrózynek, aki Hlatkyt a proklamációval útnak indítja a stúdióba.” MACARTNEY: i. m. II. 495. „Ambrózy hezitált, Ilona asszony közbelépésére adta át Hlatkynak, azzal, hogy majd telefonon kapja a végleges igent. A proklamáció átadása 12.15-kor történt.” MACARTNEY: i. m. II. 504.

[58] Az indulást Edelsheim–Gyulay Ilona szorgalmazta, mert attól tartott, hogy a követ elfoglaltatja a Rádiót mielőtt Hlatky odaér. EDELSHEIM–GYULAY: i. m. 1. 312.

[59] Macartney leírása szerint Hlatky a borítékot a miniszterelnökségen bontotta fel, és ott az abban lévő egyik szöveget odaadta munkatársainak, Harsányinak és Dublinnak, hogy vigyék a nyomdába és készítsék elő a nagyhirdetményt és a kis plakátokat, de az ellenjegyzésig ne kezdjék meg a nyomtatást. MACARTNEY: i. m. II. 504.

[60] A Rádióanal történetek rekonstrukciója SZABÓ: i. m.

[61] A vezérigazgató október 15-én nem tartózkodott a rádióban. Hlatky a Rádióban október 15-én Halász Gyula műsorigazgatóval, Havel Béla alelnökkel és Zimmer Ferenc főszerkesztővel találkozott. SZABÓ: i. m. 96.

[62] Hlatky október 2-án adott előzetes jelzést neki írásban, amit október 5-én kapott kézhez. SZABÓ: i. m. 95–96. A dátumot tévesen írja UNGVÁRY: i. m. 117.

[63] lásd erről az 1.sz. dokumentumot.

[64] „Hlatky intett és a bemondó elkezdte a szöveget olvasni.” SZABÓ: i. m. 98.

[65] „A bemondó kétszer beolvasta a szöveget és éppen belekezdett a harmadik felolvasásba, amikor 2 óra 10 perckor légiriadó miatt a műszakiak megszakították az adást, és így a harmadik alkalommal a Proklamáció befejező része nem volt hallható.” MACARTNEY: i. m. II. 506.

[66] Naplójában azt írja, hogy a nyilasok által került a német Gestapo fogságába. Hlatky: i. m. 7. Az itt közölt 1. sz. dokumentumban arról is ír, hogy mi történt vele közvetlenül a beolvasás után.

[67] T. i. december 6-ig, lásd az 1. sz. dokumentumban írtakat.

[68] A csoportot a következő tíz magyar alkotta Hlatky Endrén kívül, akiről naplójában részletesen ír: Igmándy-Hegyesy Géza, Hatz Sámuel, Schell Péter báró, Király Gyula, Ginzery Sándor, Hatz József, Ónody Dezső, akikhez Innsbruckban csatlakozott Kállay Miklós és ifj. Horthy Miklós. Hlatky: i. m. 470–487.

[69] „I was Francis Moly”... 140–141.

[70] „Október 14-én délután Horthy fogadta Farkas Ferenc tábornokot, akinek a magas rangú tisztek közül szinte egyedül, majdnem teljesen feltárta a helyzetet: közölte, hogy fegyverszünetet kért az oroszoktól, és személyes felelősséget vállal ezért. [...] Farkas feljegyezte a naplójába a Kormányzó következő megjegyzését: »A fegyverszüneti feltételek értelmében vissza kell vonulnunk a trianoni határra, és az oroszokkal együtt meg kellene támadnunk a németeket, de ezt majd valahogy kijátszom.«” MACARTNEY: i. m. II. 491. „Aznap este (október 14-én) a Kormányzó megtartotta utolsó, döntő haditanácsát. [...] jelezte, hogy milyen kevés emberben bízik meg teljesen a Kormányzó: A kis társaság tagjai voltak: a felesége, a fia, a menyee, Vattay, Ambrózy, Lázár és Tost.” MACARTNEY: i. m. II. 495.

[71] Horthy reakciójáról: „Miklós papa [...] bár elsápadt, bámulatosan uralkodott magán.” EDELSHEIM–GYULAY: i. m. 1. 362.

[72] Az Anima kollégium címe, ahol Hlatky Rómába érkezését követően lakott. Erről Tarnóczy Tiboldnak 1953-ban ezt írta: „Lakásom itt Rómában már nyolc éve a német papi kollégiumban van, amelybe a háború végén, illetve után, mert üresen állt, szívesen láttak a fizető vendéget, és azóta is tűrnek és nekem végtelenül előnyös, [...]” HU-PL-OMKM-MNB 2.5.724.

Címkék:

[Magyarország](#) ^[12]

[második világháború](#) ^[13]

[kiugrási kísérlet](#) ^[14]

[német megszállás](#) ^[15]

[1944](#) ^[16]

Kiadás: 24. évfolyam (2024) 4. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/hlatky-endre-es-1944-oktober-15>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/hlatky-endre-es-1944-oktober-15> [2]

https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/hlatky_201121712.jpg [3]

<https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/magyary.jpg> [4]

https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/hlatky_nyilatkozat_3_oldal_omkm_mnb_2.6.150_0.jpg [5]

<https://lexikon.katolikus.hu/H/Hlatky.html> [6] <https://slaegtsbibliotek.dk/910633.pdf> [7] <https://hu.wikipedia.org/wiki/1903> [8]

<https://hu.wikipedia.org/wiki/1944> [9] [https://hu.wikipedia.org/wiki/Horthy_Mikl%C3%B3s_\(korm%C3%A1ny%C3%B3s\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Horthy_Mikl%C3%B3s_(korm%C3%A1ny%C3%B3s))

[10] https://hu.wikipedia.org/wiki/Ambr%C3%B3zy_Gyula [11] https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiugr%C3%A1si_Iroda [12]

<https://www.archivnet.hu/cimkek/magyarorszag> [13] <https://www.archivnet.hu/cimkek/masodik-vilaghaboru> [14]

<https://www.archivnet.hu/cimkek/kiugrasi-kiserlet> [15] <https://www.archivnet.hu/cimkek/nemet-megszallas> [16]

<https://www.archivnet.hu/cimkek/1944>